Міністерство освіти і науки України
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії та археології
Наукове товариство студентів та аспірантів

ДРАГОМАНІВСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць молодих істориків

2026,
Випуск 11(15)

УДК 94(477)(066)
Д72

Рекомендовано до друку Вченою Радою історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 1 від 28 серпня 2026 р.)

Редакційна колегія:
Вєтров І. Г. – кандидат історичних наук, доцент;
Журба М. А. – доктор історичних наук, професор;
Жолоб М. П. – кандидат історичних наук, доцент;
Мелещенко Т. В. – кандидатка історичних наук, професорка;
Перепелюк О. М. – докторка філософії (історія та археологія), доцентка;
Потильчак О. В. – доктор історичних наук, відповідальний редактор та упорядник.

Рецензенти:
О. П. Реєнт – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України;
О. О. Салата – докторка історичних наук професорка;

Д72 Драгоманівські історичні студії: зб. наук. праць молодих істориків / відп. ред. і упор. О. В. Потильчак: кафедра всесвітньої історії та археології; історичний ф-т; УДУ імені Михайла Драгоманова. Київ: Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова, 2026. Вип. 11(15). 243 с. Електронне видання.

У збірнику публікуються матеріали пленарного та секційних засідань XV Всеукраїнських драгоманівських читань молодих істориків «Україна в європейській та світовій історії: сучасний науковий і освітній дискурс», що відбулася в УДУ імені Михайла Драгоманова 22 травня 2026 р.

У доповідях та повідомленнях учасників конференції висвітлюються як порівняно вивчені так і малодосліджені проблеми вітчизняної та світової історії, порушуються актуальні й контраверсійні питання, що стали предметом наукової та суспільної дискусії в Україні. Матеріали збірника мають на меті популяризацію наукових історичних досліджень, розширення їх джерельної бази, проблематики, поглиблення аналізу історичних явищ і процесів, олюднення історії.

УДК 94(477)(066)

© Драгоманівські історичні студії, 2026
© Видавництво Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, 2026

богинки, упирі, літавиці тощо, символізують загрозу матеріальному та духовному благополуччю в житті людини через порушення нею традицій чи моральноетичних принципів. Їхня функція полягала в тому, щоб пояснити чому відбуваються ті чи інші природні явища, а також допомагати регулювати соціальну поведінку в суспільстві. Саме завдяки фольклорним образам, що були одночасно страшними та повчальними, у людини формувалось уявлення про світ як про місце, в якому її вчинки має наслідки не тільки на землі, а й в потойбіччі.

Список використаних джерел та літератури

1. Гнатюк В., 1912. Знадоби галицько-руської демлнології.- Том II. Вип. 1. Львів: Етнографічні комісія Наукового товариства імені Шевченка.
2. Гейштор А., 2015. Слов'янська міфологія. Київ, 416.
3. Давидюк В., 2007. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк: Волинська книга, 320.
4. Корній Д., 2014. Чарівні історії українського міфу. Домашні духи. Харків. 350.
5. Корній Д., 2023. Чарівні історії українського міфу. Духи- шкідники. Харків. 330.
6. Кононенко О., 2017. Українська міфологія. Божества і духи. Харків, 191.
7. Костомаров М. І., 1994. Слов'янська міфологія. Київ, 384.
8. Кравченко В., 2025. Зібрання творів та матеріалів з архівної спадщини Том 3. Київ: ІМФЕ, 616.
9. Лозко Г., 2019. Велесова книга. Івано-Франківськ: ФОП Стебеляк, 512.
10. Плачинда С., 1993. Словник давньо-української міфології. Київ, 63.
11. Пономарьов А. П., Косміна Т. В., Боряк О. О., 1992. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ: Либідь, 637.
12. Хобзей Н., 2002. Гуцульська міфологія. Етнографічний словник. Львів, 216.
13. Чубинський П., 1872. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край. Т. 1. Санкт-Петербург, 24.
14. Яценко Б., 2024. Велесова книга. Духовний заповіт предків. Київ: Дакор, 250.

УДК 94(477)"12/14":94(497)"12/14"

Роман БАБЕНКО
(м. Київ)

Руське населення Південно-Західної Русі в містах Золотої Орди

Анотація. У статті на основі археологічних даних ключових міст Золотої Орди, таких як Сарай-Бату, Сарай-Берке, Бельджамен і Увек, аналізується життя переселенців з Південно-Західної Русі, які були захоплені під час військових походів у 1240–1286 рр. Дослідження зосереджене на гончарному виробництві, культових предметах київського та галицького походження, особливостях планування "руських кварталів" і господарських практиках. Це дозволяє оцінити соціальний статус переселенців, відтворити побутові умови їхнього життя та простежити збереження етнокультурної ідентичності. Технологічні аспекти керамічного виробництва демонструють важливу роль руських майстрів у розвитку нових міст, їхню здатність адаптуватися до нових природних умов при збереженні традиційних форм. Виявлено також культурний вплив

переселенців на місцеве населення, включно з поширенням свинарства. Переселенці переважно належали до категорії державних рабів, маючи обмежену господарську автономію.

Ключові слова: Золота Орда, Південно-західна Русь, міста, гончарство

Abstract. Based on archaeological data from key cities of the Golden Horde, such as Sarai-Batu, Sarai-Berke, Beljamen, and Uvek, this article analyzes the lives of settlers from Southwestern Rus' who were captured during military campaigns between 1240 and 1286. The study focuses on pottery production, ritual objects of Kyiv and Galician origin, the layout of "Rus' quarters," and economic practices. This allows for an assessment of the migrants' social status, a reconstruction of their living conditions, and an examination of the preservation of their ethnocultural identity. Technological aspects of ceramic production demonstrate the important role of Rus' craftsmen in the development of new cities, as well as their ability to adapt to new natural conditions while preserving traditional forms. The cultural influence of the settlers on the local population, including the spread of pig farming, has also been identified. The article argues that the settlers predominantly belonged to the category of state slaves, possessing limited economic autonomy.

Keywords. Golden Horde, Southwestern Rus', cities, pottery.

Постановка проблеми. Масові захоплення полонених під час монгольських походів XIII ст. на Південно-Західну Русь стали причиною утворення значних руських спільнот у містах Золотої Орди. Хоча історичні джерела свідчать про дванадцять вторгнень у період 1240–1286 років, питання про те, як ці переселенці інтегрувалися в господарську структуру Орди, їхній побут та суспільний статус, залишається недостатньо вивченим. Аналіз цієї теми є ключовим для розуміння міжетнічної взаємодії в поліетнічному середовищі Золотої Орди та збереження культурної спадщини в умовах діаспори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення присутності руських у містах, таких як Сарай та Увек, закладено в роботах М. Д. Полубояринової, яка зібрала та систематизувала археологічні знахідки Поволжя. Дослідження Б. О. Рибакова, зокрема аналіз енколпіонів і дрібної пластики, виявили київські впливи серед ремісників-переселенців. Праці М. В. Малевської привернули увагу до своєрідних форм галицької кераміки, знайдених на Водянському городищі. Г. О. Федоров-Давидов висвітлив правовий статус руських мешканців як державних рабів з обмеженими правами. Проте питання регіонального складу громад руського населення та рівня їхньої культурної асиміляції у містах Золотої Орди наразі залишається відкритим для подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з важливих напрямків використання ресурсів Південно-Західної Русі була експлуатація захоплення полонених. В XIII ст. фіксується 12 вторгнень золотоординських військ в регіон – 1240 - 1241, 1242, 1245, 1252, 1254, 1257, 1258, 1259 рр. – як агресорів, 1275, 1277, 1285, 1286 рр. – як «союзників». Не дивлячись на те, що в разі небезпеки населення рятувалося в лісах (Літопис Руський, 1989: 395-435, 417), під час кожного з походів захоплювалися полонені, частина з яких переселялася в золотоординські міста.

Вихідців з Русі в золотоординських містах згадує Рубрук (Вильгельмъ де Рубрукъ, 1911: 84). Однак, визначити, їх регіональне походження за його свідченнями не можливо. Важливою віхою стали археологічні дослідження

Селітриного городища (Сарая Бату) і Царевського городища (Сарая Берке або Нового Сарая) вони підтверджують, що в цих містах проживало руське населення. Всього в місті проживало біля 75 тис. чоловік (Тизенгаузен, 1884: 550). Місто було багатонаціональним, і кожна національність проживала в окремому районі і мала свій ярмарок (Тизенгаузен, 1884: 306). Переселенців з Південно-Західної Русі можна ідентифікувати за знахідками іконок, енколпілонів і шиферних пряслиць (Полубояринова, 1978: 48-54). Вони зникають у другій половині XIII ст. на території Південної Русі , але продовжують побутувати в золотоординських містах. Можливо, що їх виготовляли і полонені майстри з Південно-Західної Русі.

Підтверджують інформацію про перебування руського населення в золотоординських містах, дані археологічних досліджень Водянського городища (правий берег р. Волга, р.ф. Волгоградська обл.) - місто Бельджамен (Егоров, 1985: 109). В південно-східній частині міста проживало руське населення. Тут руська кераміка зустрічається як в ранніх, так і в пізніх культурних горизонтах існування поселення. Руське населення жило в звичних для себе землянках і напівземлянках. Мало воно і свій некрополь, всі досліджені поховання якого належали європеоїдам, імовірно слов'янам. Некрополь тюркського населення розташовувався в північно-західній частині міста. Але слов'янські поховання були розміщені також в центрі прибережної частини городища. Таким чином, вони відносяться до початкової стадії існування міста, коли ця ділянка не була забудована. Більшість житлових приміщень міста і майстерень в його прибережній частині, які відносяться до ранніх горизонтів, належали руському населенню. Наступні будівельні горизонти цього району відносяться до золотоординського часу, де знахідки руської кераміки поодинокі. Отже ці дані вказують на те, що руське населення, можливо, було одним з перших будівельників міста. Можливо, що перші мешканці міста – русичі обслуговували металургійне виробництво (Полубояринова, 1978: 74-80). Більшість знахідок мають аналогії речей, що походять з Новгородської землі та північно-східних князівств. Проте, виявлено кераміку характерну для київських гончарів (Каргер, 1958: Рис. 117). Окрім того, один з провідних типів розпису вінець з широкими бортами і орнаментом по ньому – мають свої аналоги в культурних шарах Галича XII-XIII ст. (Малевская, 1969: 9).

Руська і золотоординська кераміка була виготовлена з одного типу глини. Проте руська кераміка низької якості, з грубими домішками, ламка, погано обпалена. Золотоординська кераміка виготовлена з добре вимішаної глиняної суміші і обпалена до дзвінкості. Різниця полягала в застосуванні різних домішок і в режимі обпалення (Полубояринова, 1978: 87-94).

Технологія виготовлення руської кераміки може бути джерелом для реконструкції процесу інкорпорації руського населення в золотоординські міста. Потрапляючи в зону дії інших технологічних традицій, гончарі, звичайно, дуже швидко (1-2 роки) повинні були змінювати свої рецепти для складання формівних мас глини. З початку гончарі-переселенці шукали глину зі звичними фізико-хімічними характеристиками. Коли бажаного ефекту не було, вони переймали досвід своїх місцевих колег. У даному випадку, будучи одними з перших

мешканців міста, руські гончарі самостійно адаптувались до місцевої глини. Глина біля м. Бельджаменд була занадто жирною і посуд псувався при сушінні, або при обпаленні. Тому для збільшення його жаростійкості руські майстри додавали в глину значну кількість піску (Бобринский, 1978: 76-77,94,90).

Матеріали золотоординського міста Увек доповнюють картину життя руського населення на чужині. На городищі було знайдено три хрестики, які були, можливо, виготовлені в Києві (Полубояринова, 1978: 100). Також, була знайдена кам'яна іконка з рожевого шиферу і частина ливарної форми XIII ст. для виготовлення колтів. Їх прямі аналогії містились в тайнику Десятинної церкви Києва (Рыбаков, 1948: 522-527). Хрести-енколпілони, знайдені на території Увеку мають аналогії в багатьох містах Південно-Західної Русі в шарах "батиєвої пожежі" 1239-1241 рр. Серед інших, важливі є ті, де букви вибиті у дзеркальному відображенні. Після монгольського нашестя вони потрапили в золотоординські міста. Можливо, що напис прямо пов'язаний з монгольським нашестям і мав магічне захисне значення (Рыбаков, 1964: 39-41).

Руське населення, захоплене в Південно-Західній Русі, проживало і в невеликих поселеннях. Так, на поселенні біля с. Березовка на лівому березі р. Ус, проживали вихідці з галицько-волинських земель. На це вказує специфічна кераміка і енколпілони, які, очевидно, були відлиті по одній формі київськими майстрами домонгольського часу. Під впливом руського населення розведення свиней, набуло великого поширення в господарстві золотоординських міст (Полубояринова, 1978: 94-95,110). Звичай вживати свинину в їжу поширився і серед ординської знаті (Тизенгаузен, 1884: 304).

Очевидно, що в суспільній градації руське населення в більшості відносилося до державних рабів, так вони могли мати сім'ю, будинок, якусь частину часу працювали на себе і мали свою православну руську єпархію (Федоров-Давыдов, 1964: 8).

Висновки. Отже, подальші дослідження відкривають кілька перспективних напрямків. Перш за все, окреслити хронологічну динаміку руської присутності та асиміляційних процесів упродовж XIII–XIV ст., використовуючи стратиграфічний аналіз культурних шарів. Другий напрямок передбачає уточнення регіональних особливостей міграцій за допомогою сучасних методів, таких як петрографія кераміки, ізотопний та генетичний аналіз. Це дозволить деталізувати співвідношення представників київської, галицької та інших груп переселенців. Третім важливим аспектом є дослідження економічної діяльності руської і краще осягнути механізми міжетнічної взаємодії.

Список використаних джерел та літератури

1. Бобринский А.А., 1978. *Гончарство Восточной Европы.* Москва: Наука, 280.

2. Егоров В. Л., 1985. *Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв.* Москва: Наука, 246.

3. Іоаннъ де Плано Карпини Исторія Монгаловъ, Вильгельмъ де Рубрукъ, 1911. *Путешествіе въ восточныя страны. Введеніе, переводъ и примечания А.И. Маленина*. Санкт-Петербург: Изд-во А.С. Суворина, 224.

4. Каргер М. К., 1958. *Древний Киев. Очерки по истории материальной культуры древнерускогo города.* Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, т. I. 579.

5. Літопис Руський, 1989. Київ: Дніпро, XVI +591.

6. Малевская М. В., 1969. К вопросу о керамике Галицкой земли XII-XIII вв. // КСИА. № 120. 3-12.

7. Полубояринова М. Д., 1978. *Русские люди в Золотой Орде.* Москва: Наука, 134.

8. Рыбаков Б. А., 1948. *Ремесло Древней Руси.* Москва: Наука, 445.

9. Рыбаков Б.А.,1964. *Русские датированные надписи XI-XIV веков.* Москва: Наука, 48.

10. Тизенгаузен В. Г., 1884. *Сборникъ матеріаловъ относящихся къ исторіи Золотой Орды.* Санкт-Петербург: Издано на иждевения графа С.Г. Строганова, т. I., 563.

11. Федоров-Давыдов Г. А., 1964. Культура и общественный быт золотоордынских городов: доклад на VII Международном конгрессе антропологических и этнографических наук (Москва, август 1964 г.). Москва: Наука, 11.

УДК 94(4)«1242/1410»:355.48:930.2

Валентин ГАЙДАЙ
(м. Київ)

Льодове побоїще та Грюнвальдська битва: проблеми історичної верифікації

Анотація. Здійснено порівняльний аналіз битви на Чудському озері 1242 р. та Грюнвальдської битви 1410 р. крізь призму джерельної бази, археологічних даних та особливостей історіографічного осмислення. Основну увагу зосереджено на проблемах історичної верифікації, співвідношенні між реальним масштабом подій і їх подальшими інтерпретаційними нашаруваннями, а також процесах деміфологізації середньовічних військових конфліктів у контексті сучасної політики історичної пам'яті. Встановлено, що Грюнвальдська битва має значно ширшу та різноманітнішу джерельну й археологічну основу, тоді як битва на Чудському озері представлена обмеженим колом письмових свідчень і фрагментарними матеріальними даними, що суттєво вплинуло на подальше формування її міфологізованого образу в історичній традиції.

Ключові слова: Льодове побоїще, Грюнвальдська битва, Тевтонський орден, Лівонський орден, історична пам'ять, деміфологізація.

Valentyn Haidai **(Kyiv).** **The Battle on the ice and the Battle of Grunwald: problems of historical verification**

Abstract. A comparative analysis of the Battle on the Ice of 1242 and the Battle of Grunwald of 1410 is carried out through the prism of their source base, archaeological evidence, and historiographical interpretations. Particular attention is paid to the problems of historical verification, the correlation between the actual scale of the events and their later interpretative transformations, as well as the processes of demythologization of medieval military conflicts within the context of contemporary politics of historical memory. It is established that the Battle of Grunwald possesses a significantly broader and more diverse